

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 379

Gospodarka turystyczna w regionie Przedsiębiorstwo. Samorząd. Współpraca

Redaktor naukowy
Andrzej Rapacz

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2015

Redakcja wydawnicza: Jadwiga Marcinek
Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz
Korekta: Marcin Orszulak
Łamanie: Beata Mazur
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2015

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-518-6

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
tel./fax 71 36 80 602; e-mail:econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	11
Agata Niemczyk, Tomasz Zaclona: Funkcja turystyczna polskich makroregionów w aspekcie społeczno-ekonomicznym pierwszej dekady członkostwa w UE.....	13
Małgorzata Januszewska, Elżbieta Nawrocka: Wpływ turystyki na rozwój lokalny	23
Barbara Mastalska-Cetera, Beata Warczewska: Możliwości rozwoju turystyki zrównoważonej na przykładzie dolnośląskich parków krajobrazowych.....	32
Anna Królikowska-Tomczak: Zrównoważony rozwój turystyki w Wielkopolsce na podstawie European Tourism Indicator System	45
Jarosław Uglis, Anna Jęczmyk: Agroturystyka jako faktor zrównoważonego rozwoju	57
Jadwiga Berbeka: Funkcja turystyczna gmin górskich a poziom życia mieszkańców w województwie małopolskim.....	67
Andrzej Hadzik, Jakub Ryśnik, Rajmund Tomik: Determinanty uczestnictwa w międzynarodowych widowiskach sportowych (w świetle wyników badań)	75
Zbigniew Miązek, Ewa Wszendybył-Skulska: Rozwój turystyki sportowej w Krakowie.....	87
Michał Roman: Demand for agritourism as a factor in the development of Suwałki region	95
Agnieszka Niezgoda, Danuta Żylak: Wyjazdy Polaków do Chorwacji w warunkach kryzysu gospodarczego.....	102
Jan Sikora, Agnieszka Wartecka-Ważyńska: Etyczne aspekty turystyki wiejskiej i zrównoważonego rozwoju w Polsce	112
Lidia Wandas: Wykorzystanie potencjału Kopalni Soli „Wieliczka” dla rozwoju nowej formy turystyki przyjazdowej do Polski – turystyki ślubnej ..	128
Krzysztof Cieślikowski: Miernik atrakcyjności spotkań konferencyjnych i wydarzeń biznesowych.....	137
Joanna Kizielewicz: Atrakcyjność regionu Wybrzeża Gdańskiego w świetle badań pasażerów morskich statków wycieczkowych.....	146
Jan Zawadka: Podróże motocyklowe jako niszowa forma turystyki kwalifikowanej oraz preferencje i zachowania ich uczestników	156

Barbara Marciszewska, Krzysztof Marciszewski: Postawy studentów specjalności turystycznych wobec sztuki ulicy a atrakcyjność miejsc pobytu turystycznego	165
Agata Balińska: Zamki jako źródło przewag konkurencyjności turystycznej województwa warmińsko-mazurskiego.....	176
Aleksandra Jackiewicz, Maciej Dębski: Lojalność konsumentów jako źródło przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstwa hotelarskiego	185
Piotr Gryzel: Konkurencyjność turystyczna gminy a poziom życia mieszkańców	201
Ewa Dziezic: Usługi kulturalne jako czynnik konkurencyjności oferty turystycznej miasta – konceptualizacja i możliwości mierzenia.....	210
Beata Meyer: Możliwości wykorzystania przestrzeni wodnej (i nadwodnej) w procesie konkurencji miast na rynku turystycznym, na przykładzie Szczecina	218
Anna Gardzińska: Koncepcja współpracy w procesie kreowania transgranicznego produktu turystycznego (na przykładzie województwa zachodniopomorskiego i Meklemburgii-Pomorza Przedniego).....	226
Marian Gúčik, Tomáš Gajdošík, Zuzana Lencséssová, Miroslava Medved'ová: Tourism clusters and their activities in Slovakia	237
Andrzej Rapacz, Daria E. Jaremen: Zaufanie jako kluczowy czynnik rozwoju inicjatyw klastrowych – case study Karkonosko-Izerskiego Klastra Turystycznego.....	247
Katarzyna Bieluszko: Media elektroniczne jako narzędzie promocji turystycznej miasta.....	259
Marek Hendel, Michał Żemła: Zmiana wizerunku województwa śląskiego pod wpływem rozwoju turystyki dziedzictwa przemysłowego.....	269
Mateusz Naramski, Krzysztof Herman, Adam R. Szromek: Analiza porównawcza wybranych sposobów prezentacji lokalnej oferty turystycznej – studium przypadku.....	278
Katarzyna Orfin: Działania promocyjne w kreowaniu wizerunku produktu turystycznego w świetle dokumentów strategicznych gmin województwa zachodniopomorskiego	288
Marta Sidorkiewicz: Promocja obiektów hotelarskich przy wykorzystaniu narzędzia <i>product placement</i>	299
Piotr Zawadzki: Masowe imprezy biegowe jako element promocji regionów turystycznych.....	311
Izabela Michalska-Dudek: Pomiar i zarządzanie lojalnością nabywców na rynku usług turystycznych z wykorzystaniem wskaźnika NPS oraz indeksu TRI*M.....	321
Andrzej Stasiak: Triada doświadczeń turystycznych i efekt „wow!” podstawą kreowania nowoczesnej oferty turystycznej	332
Adam R. Szromek: Zjawisko dysonansu i konsonansu poznawczego w zachowaniach konsumentów produktu turystycznego – wprowadzenie do zagadnienia.....	348

Adrianna Wolska: Trendy w konsumpcji turystycznej na przykładzie mieszkańców Majorki	356
Marlena Bednarska, Marcin Olszewski: Zasoby ludzkie w turystyce jako podmiot badań – aspekty metodyczne	366
Marcin Molenda: Motywowanie jako narzędzie zarządzania zasobami ludzkimi w przedsiębiorstwie turystycznym	375
Aleksandra Grobelna: Zachowania klientów a wyczerpanie emocjonalne pracowników branży hotelarskiej. Konsekwencje dla procesu obsługi	383
Zygmunt Kruczek: Sektorowa rama kwalifikacji w turystyce i jej znaczenie dla kształcenia i certyfikowania kadr turystycznych	396
Daria E. Jaremen, Elżbieta Nawrocka: Asymetria informacji na rynku usług hotelarskich	405
Maja Jedlińska: Ruch po macierzy Ansoffa jako droga rozwoju międzynarodowych systemów hotelowych	417
Aleksander Panasiuk: Problemy asymetrii informacji na rynku turystycznym w obszarze transakcyjnym	430
Renata Seweryn: Profil turysty pozyskującego informacje o destynacji z mediów społecznościowych (na przykładzie odwiedzających Kraków).....	439
Józef Sala: Kempingi – rola i tendencje rozwojowe na międzynarodowym i krajowym rynku turystycznym	448
Dawid Szutowski: The model approach towards measuring the impact of innovation on tourism enterprises' market value	460

Summaries

Agata Niemczyk, Tomasz Załona: Tourist function of Polish macro-regions in the socio-economic terms of the first decade of Polish membership in the EU	13
Małgorzata Januszewska, Elżbieta Nawrocka: The impact of tourism on local development.....	23
Barbara Mastalska-Cetera, Beata Warczewska: The opportunities of the development of sustainable tourism on the example of the Lower Silesian landscape parks	32
Anna Królikowska-Tomczak: Sustainable tourism development in Greater Poland based on the European Tourism Indicators System (toolkit for Sustainable Destinations).....	45
Jarosław Uglis, Anna Jęczmyk: Agritourism as a sustainable development factor	57
Jadwiga Berbeka: Touristic function of mountain municipalities vs. standard of living of their residents in the Małopolska Voivodeship	67

Andrzej Hadzik, Jakub Ryśnik, Rajmund Tomik: Determinants of participation in the international sport events exemplified by the research.....	75
Zbigniew Miązek, Ewa Wszendybył-Skulska: Development of sports tourism in Cracow.....	87
Michał Roman: Popyt na usługi agroturystyczne jako czynnik rozwoju Suwalszczyzny.....	95
Agnieszka Niezgoda, Danuta Żylak: Poles' trips to Croatia in the period under the global economic crisis	102
Jan Sikora, Agnieszka Wartecka-Ważyńska: Ethical aspects of rural tourism and sustainable development in Poland.....	112
Lidia Wandas: Using the potential of “Wieliczka” Salt Mine for the development of a new form of incoming tourism to Poland – destination wedding planning.....	128
Krzysztof Cieślukowski: Attractiveness index of conference meetings and business events.....	137
Joanna Kizielewicz: Attractiveness of the region of Gdańsk Coast in the light of research on cruise ship passengers	146
Jan Zawadka: Motorcycle travel as a niche form of adventure tourism and preferences and behavior of its participants	156
Barbara Marciszewska, Krzysztof Marciszewski: Tourism students' attitudes towards street arts vs. tourist attractiveness of a destination.....	165
Agata Balińska: Castles as a source of tourist competitiveness advantages of the Warmian-Masurian Voivodeship.....	176
Aleksandra Jackiewicz, Maciej Dębski: Consumer loyalty as a source of competitive advantage for the hotel enterprise	185
Piotr Gryszel: Tourism competitiveness of a municipality vs. its residents' living standards	201
Ewa Dzedzic: Cultural services as a factor of competitiveness of a tourist offer of a city – conceptualization and possibilities of measuring	210
Beata Meyer: The possibilities for exploitation of water (and waterside) space in the process of town competition on tourism market on the example of Szczecin	218
Anna Gardzińska: The concept of cooperation in the process of creating cross-border tourism product (on the example of West Pomeranian Voivodeship and Mecklenburg–Vorpommern).....	226
Marian Gúčik, Tomáš Gajdošík, Zuzana Lencséssová, Miroslava Medved'ová: Klastry turystyczne i ich działalność na Słowacji	237
Andrzej Rapacz, Daria E. Jaremen: Confidence as the key development factor of cluster initiatives – case study of Karkonosze-Izery Tourist Cluster.....	247
Katarzyna Bieluszko: Electronic media as a tool for tourism promotion of the city	259

Marek Hendel, Michał Żemła: Change of the image of the Silesian Voivodeship under the influence of industrial heritage tourism development.....	269
Mateusz Naramski, Krzysztof Herman, Adam R. Szromek: Comparative analysis of selected ways of tourism offer presentation – case study.....	278
Katarzyna Orfin: Promotional activities in creating the tourist product's image presented in the West Pomeranian Voivodeship municipalities' strategic documents	288
Marta Sidorkiewicz: Promotion of hotels using product placement	299
Piotr Zawadzki: Mass racing events as the component of tourist regions promotion.....	311
Izabela Michalska-Dudek: Measurement and management of consumer loyalty on the market of tourist services using NPS indicator and TRI*M index	321
Andrzej Stasiak: The triad of tourist experiences and “wow” effect as the basis for the creation of modern tourist offer	332
Adam R. Szromek: The phenomenon of cognitive dissonance and consonance in the behavior of tourism product consumers – introduction to the issue.	348
Adrianna Wolska: Trends in tourist consumption on the example of Majorcans	356
Marlena Bednarska, Marcin Olszewski: Human resources in tourism as a research subject – methodological issues	366
Marcin Molenda: Motivation as a tool in human resource management in a tourism enterprise.....	375
Aleksandra Grobelna: Customer behavior vs. emotional exhaustion among employees of the hospitality industry. Implications for service process	383
Zygmunt Kruczek: Sectoral Qualifications Framework for tourism domain and its importance for the education and certification of tourist staff	396
Daria E. Jaremen, Elżbieta Nawrocka: Information asymmetry on hospitality services market.....	405
Maja Jedlińska: Movement on Ansoff's matrix as the development path of international hotel systems	417
Aleksander Panasiuk: The problems of asymmetric information on the tourism market in the transaction area.....	430
Renata Seweryn: Profile of a tourist acquiring information on the destination from social media (on the example of tourists visiting Cracow).....	439
Józef Sala: Camping sites – their role and development trends on the international and domestic market	448
Dawid Szutowski: Wpływ innowacji na wartość rynkową przedsiębiorstw turystycznych. Ujęcie modelowe.....	460

Barbara Mastalska-Cetera, Beata Warczewska

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
e-mails: barbara.mastalska-cetera@up.wroc.pl; beata.warczewska@up.wroc.pl

---

MOŻLIWOŚCI ROZWOJU TURYSTYKI ZRÓWNOWAŻONEJ NA PRZYKŁADZIE DOLNOŚLĄSKICH PARKÓW KRAJOBRAZOWYCH

THE OPPORTUNITIES OF THE DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE TOURISM ON THE EXAMPLE OF THE LOWER SILESIAN LANDSCAPE PARKS

DOI: 10.15611/pn.2015.379.03

Streszczenie: Podstawą rozwoju turystyki jest atrakcyjność miejsca. Obszary parków krajobrazowych stanowią ogromny i wyjątkowo atrakcyjny zasób dla rozwoju turystyki. Analizy dotyczą 12 parków krajobrazowych województwa dolnośląskiego. Parki te charakteryzują się różnorodnością przyrodniczą i krajobrazową. Jednak występująca tam infrastruktura turystyczna wymaga w większości modernizacji. Należałoby zagospodarowanie turystyczne dostosować do swoistych uwarunkowań parku krajobrazowego, nie tylko w celu zwiększenia wygody i bezpieczeństwa użytkowników, ale przede wszystkim ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych przed zniszczeniem. Dostosowanie zagospodarowania turystycznego do specyfiki obszaru może kreować odpowiednie zachowania społeczne. Szczególnie ważne jest kształtowanie właściwych proporcji między funkcjami turystyczno-rekreacyjnymi a ochronnymi. Narzędziem właściwego kreowania rozwoju turystyki na terenach parków krajobrazowych są plany ochrony. Celem artykułu jest sformułowanie wytycznych dla rozwoju turystyki w dolnośląskich parkach krajobrazowych w oparciu o zapisy ich planów ochrony, przy uwzględnieniu postulatu ochrony wartości przyrodniczych i krajobrazowych.

Słowa kluczowe: obszary chronione, parki krajobrazowe, plany ochrony, zagospodarowanie turystyczne.

Summary: The studies included 12 landscape parks located in Lower Silesia. These parks are marked by natural and landscape diversity. However, the majority of the tourist infrastructure requires modernization. Tourism development should be adapted to the specific conditions of a landscape park, not only for the comfort and safety of users, but also for the protection of natural and landscape values against destruction. The purpose of this article is to provide guidance for the tourism development of the Lower Silesia landscape parks, based on their protection plans, and the postulate of the protection of natural and landscape values.

Keywords: protected areas, landscape parks, protection plans, tourist infrastructure.

1. Wstęp

Turystyczne użytkowanie obszarów chronionych bardzo często łączone jest z niebezpieczeństwem utraty walorów, dla których ochrona została wprowadzona. Aby zapobiec zmniejszeniu walorów stanowiących ich atrakcyjność, konieczne jest ograniczanie rozwoju turystyki. Zastosowanie odpowiednio dostosowanego zagospodarowania turystycznego, umożliwiającego kontakt człowieka z naturą oraz korzystanie przez niego z bogatej oferty turystyczno-rekreacyjnej, odgrywa zasadniczą rolę w kształtowaniu właściwych postaw społecznych, wpływając jednocześnie na zachowanie walorów w stanie niezmienionym [Ziółkowski 2009].

Wyjątkowe walory obszarów chronionych związane są z różnorodnością biologiczną (obszary objęte ochroną obszarową, obiektową i gatunkową), a także z możliwością pełnienia funkcji społecznych (np. ogrody botaniczne) [Zielińska 2013]. Na obszarach tych różnorodność biologiczna może stanowić podstawowy czynnik działalności gospodarczej, ale może być także czynnikiem ograniczającym (wykluczającym

Rys. 1. Dolnośląskie parki krajobrazowe

Źródło: opracowanie własne.

cym) tradycyjne formy gospodarowania [Dobrzańska 2005, Popławski 2009]. Warunkiem umożliwiającym prawidłowe korzystanie z ich zasobów jest skuteczne zarządzanie, mające na celu ograniczenie działań, które mogą kolidować z podstawowymi celami ochronnymi [Kistowski, Kowalczyk 2011]. Turystykę należy traktować jako działalność gospodarczą, pełniącą różne funkcje. W przypadku obszarów cennych objętych ochroną prawną można mówić o pełnieniu przez nie następujących funkcji: wypoczynkowych, rekreacyjnych, sportowych, zdrowotnych, wychowawczych, dydaktycznych, edukacji kulturowej, poznawczej, jak również funkcji ekonomicznej [Ziółkowski 2009].

Niniejszy artykuł powstał na podstawie przeglądu literatury oraz materiałów wtórnych dotyczących dolnośląskich parków krajobrazowych. W województwie dolnośląskim jest 12 parków krajobrazowych (rys. 1). Charakteryzują się one różnorodnością przyrodniczą i krajobrazową. Celem artykułu jest sformułowanie wytycznych dla rozwoju turystyki zrównoważonej w dolnośląskich parkach krajobrazowych w oparciu o zapisy ich planów ochrony, przy uwzględnieniu postulatu ochrony wartości przyrodniczych i krajobrazowych.

2. Uwarunkowania rozwoju turystyki na obszarach chronionych

Na możliwości rozwoju funkcji turystycznej wpływ mają różne uwarunkowania; do najważniejszych z nich należy zaliczyć: warunki lokalne i regionalne, zasoby infrastruktury technicznej i społecznej, zaangażowanie władz lokalnych i mieszkańców, promocję miejsca i regionu oraz prowadzoną politykę w kierunku rozwoju turystyki [Jalinik 2009]. Dodatkowe czynniki występują na obszarach chronionych. Podstawowym uwarunkowaniem rozwoju turystyki na tych obszarach są ich walory przyrodnicze. W granicach parków krajobrazowych są to dodatkowo walory historyczne, kulturowe i krajobrazowe.

Podstawowym warunkiem rozwijania i funkcjonowania turystyki w granicach obszarów chronionych jest konieczność zachowania równowagi między środowiskiem przyrodniczym, potrzebami turystów oraz potrzebami społeczności lokalnej [Powichrowska, Demianowicz 2005]. Jednocześnie należy podkreślić, że właściwe zagospodarowanie obszaru chronionego może gwarantować zrównoważone funkcjonowanie turystyki w jego granicach. Przykładem mogą być odpowiednio wyznaczone, zarówno pod względem ilości, jak i wyposażenia, szlaki turystyczne oraz ścieżki edukacyjne, które „kanalizując” ruch, mogą przyczyniać się do ochrony najbardziej cennych miejsc.

Głównym elementem przyciągającym turystów na obszarach cennych są walory środowiska przyrodniczego [Kiryluk 2005a]. Ruch turystyczny w tych rejonach charakteryzuje się sezonowością oraz koncentracją w najatrakcyjniejszych miejscach. Aby nie dopuścić do ich „zadeptywania”, należy dążyć do podniesienia atrakcyjności miejsc mniej chętnie przez turystów odwiedzanych.

Oprócz zmniejszania koncentracji atrakcji turystycznych należy wzbogacać i rozszerzać oferty turystyczno-rekreacyjne. Sposobem na uatrakcyjnienie obszarów

cennych mogą być np. działania w zakresie wprowadzania atrakcji kulturowych. Wydaje się to szczególnie cenne w granicach parków krajobrazowych, które powoływane są również ze względu na ochronę walorów historycznych i kulturowych. Do działań w tym zakresie należy zaliczyć:

- rekonstrukcję istniejących zabytków budownictwa i architektury,
- eksponowanie miejsc historycznych,
- organizowanie widowisk ukazujących historię i tradycję regionu [Kiryluk 2005b].

Na terenach chronionych można też wprowadzać różne formy turystyki, pod warunkiem, że będą planowane zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Wyjaśnienia pojęcia turystyki zrównoważonej podjęło się wielu autorów [por. Kiryluk, Borkowska-Niszczota 2005; Zaręba 2006; Kowalczyk 2010]. W definicjach podkreśla się społeczną i ekonomiczną akceptowalność takiej turystyki oraz respektowanie potrzeb i możliwości środowiska i jego zasobów. Celem turystyki zrównoważonej jest dołożenie wszelkich starań, aby zasoby środowiska przyrodniczego i kulturowego pozostawić w stanie nienaruszonym.

Podstawą tego rodzaju turystyki powinno być przeprowadzenie wnikliwych inwentaryzacji zasobów turystycznych obszaru wraz z ich oceną, a następnie wyznaczenie celów dostosowanych do warunków obszaru chronionego. Na tej podstawie należy formułować odpowiednie programy rozwoju turystyki, których realizacja powinna być stale monitorowana. Turystyka zrównoważona adresowana jest nie tylko do obszarów przyrodniczo cennych, jednak jej zasady wydają się szczególnie przydatne w możliwościach zarówno ochrony, jak i udostępniania ich walorów [Kowalczyk 2010].

3. Parki krajobrazowe jako forma ochrony przyrody i obszar recepcji turystycznej

Polski system obszarów chronionych został określony w Ustawie o ochronie przyrody i składa się z 10 form ochrony [Ustawa z 16 kwietnia 2004]. Każda z tych form ma określone cele ochronne oraz wyznaczone funkcje. W przypadku parków krajobrazowych dąży się do ochrony przed zniszczeniem i degradacją wartości przyrodniczo-krajobrazowych [Popławski 2009].

Największy areal powierzchni chronionej w Polsce zajmują obszary chronionego krajobrazu (68,9%) [*Ochrona środowiska* 2014]. Na drugim miejscu znajdują się parki krajobrazowe, z udziałem 24,9% (co stanowi 8% powierzchni kraju). Coraz większe znaczenie przypisuje się europejskiej sieci ekologicznej tworzonej w ramach obszarów Natura 2000. Szacuje się, że obejmują one ponad 20% powierzchni kraju.

Park krajobrazowy jest jedną z obszarowych form ochrony przyrody, której celem jest ochrona elementów przyrodniczych, historycznych, kulturowych, a także walorów krajobrazowych [Ustawa z 16 kwietnia 2004]. W przypadku parku krajobrazowego umożliwia się również popularyzację jego zasobów przy założeniu zasad zrównoważonego rozwoju. Utworzenie parku krajobrazowego następuje w drodze uchwały sejmiku województwa. Charakterystyczne dla parków krajobrazowych jest

pozostawienie gruntów rolnych, leśnych, a także innych nieruchomości w gospodarczym użytkowaniu. Podstawową zasadą jest jednak możliwość zrównoważonego korzystania z tych nieruchomości. Cele powołania parku, jak również zasady korzystania z nieruchomości zapisane są w uchwałach (wcześniej w rozporządzeniach) ustanawiających parki. Należy je zatem traktować jako zbiór wytycznych do użytkowania danego parku. Wśród ograniczeń mogących wpływać na zagospodarowanie turystyczne można wymienić:

- zakaz lokalizowania nowych obiektów mogących znacząco oddziaływać na środowisko,
- zakaz lokalizowania budownictwa lotniskowego poza miejscami wskazanymi na poziomie planów miejscowych,
- zakaz umieszczania tablic reklamowych poza obszarami zabudowanymi,
- zakaz organizowania rajdów motorowych i samochodowych [Bukowska 2005].

W stosunku do parków krajobrazowych wytyczne do kształtowania form działalności, w tym również turystyki, są zatem określone na poziomie ustawy (zakazy i nakazy), uchwał (przed 2009 r. rozporządzeń) w sprawie utworzenia parku oraz planów ochrony. Plan ochrony jest dokumentem obowiązkowym, istnieje ustawowy nakaz sporządzania go w terminie 5 lat od momentu utworzenia parku (art. 18). Plany ochrony, zgodnie z zapisami Ustawy o ochronie przyrody, określają cele ochrony, identyfikują istniejące i potencjalne zagrożenia wraz z określeniem sposobów ich eliminacji, wskazują obszary, na których realizowane są zadania ochronne. Z punktu widzenia możliwości rozwoju turystyki i udostępniania walorów turystom, plan wskazuje obszary, które mogą być udostępniane w celach naukowych, edukacyjnych, turystycznych i rekreacyjnych (art. 20). Istnieje wymóg sporządzania planów ochrony na okres 20 lat, w związku z czym ich zapisy mogą pełnić funkcję dokumentów długoletniego planowania strategicznego. Plany ochrony są bardzo ważnym narzędziem w kształtowaniu zrównoważonego użytkowania. Odgrywają zasadniczą rolę w wyznaczaniu granic wszelkim działaniom przestrzennym. Gminy znajdujące się w granicach parków krajobrazowych wraz z uchwaleniem planów ochronnych otrzymują wytyczne do prowadzonej polityki przestrzennej [Mastalska-Cetera, Krajewski 2014].

Początkowo parki krajobrazowe miały służyć ochronie parków narodowych przed nadmiernym ruchem turystycznym poprzez rozwijanie w ich granicach różnych form wypoczynku [Powichrowska, Demianowicz 2005]. Obecnie traktowane są jako obszary wielofunkcyjne. Przede wszystkim stanowią atrakcyjne miejsca podróży turystów ze względu na walory przyrodnicze i liczne atrakcje turystyczne.

Zagospodarowanie parku krajobrazowego ma udostępniać go do zwiedzania poprzez wyznaczanie szlaków, zabezpieczać przed niekontrolowaną penetracją oraz zapewniać wyposażenie w obiekty i urządzenia, które są dla turystów niezbędne [Powichrowska, Demianowicz 2005]. Zagospodarowanie powinno być dostosowane do swoistych uwarunkowań każdego parku krajobrazowego. Wśród czynników wpływających na zakres zagospodarowania turystycznego należy wymienić:

- lokalne predyspozycje terenu,
- wyznaczenie w parku stref użytkowania turystycznego,

- chłonność i pojemność turystyczną, określoną dla poszczególnych stref użytkowania turystycznego,
- możliwość dostosowania rodzaju zagospodarowania turystycznego do dotychczasowego użytkowania terenu [Powichrowska, Demianowicz 2005].

W przypadku terenów chronionych, a takimi są parki krajobrazowe, konieczne okazać się może częściowe ograniczenie swobodnej dostępności do najbardziej wartościowych pod względem przyrodniczym terenów, a także zmniejszenie ruchu turystycznego za pomocą narzędzi administracyjnych.

4. Dolnośląskie parki krajobrazowe

W województwie dolnośląskim istnieje 12 parków krajobrazowych, zajmujących 10,3% powierzchni województwa. Parki te charakteryzują się różnorodnością przyrodniczą i krajobrazową. Ustanowione zostały ze względu na ochronę różnorodnych walorów. Wśród typów krajobrazu zdecydowanie przeważa typ leśny, następnie wodny i orny. Spośród 12 parków krajobrazowych, znajdujących się w zarządzie Dolnośląskiego Zespołu Parków Krajobrazowych, zaledwie 6 ma obowiązujące plany ochrony (tab. 1). Obecnie trwają prace nad planami dla 2 kolejnych.

Tabela 1. Zestawienie najważniejszych informacji dotyczących parków krajobrazowych w województwie dolnośląskim

Lp.	Nazwa parku krajobrazowego	Typ krajobrazu	Rok utworzenia	Powierzchnia parku (ha)	Położenie administracyjne	Plan ochrony
1	2	3	4	5	6	7
1	Dolina Jezierzycy	L/W	1994	7 953	gminy: Wołów, Wińsko	+
2	Dolina Baryczy	W/L	1996	87 040,0	część dolnośląska gminy: Cieszków, Krośnice, Milicz, Prusice, Trzebnica, Twardogóra, Żmigród. Część wielkopolska gminy: Odolanów, Przygodzice, Sośnie	–
3	Gór Sowich	R,L	1991	8 140,0	gminy: Pieszycy, Bielawa, Dierzoniów, Głuszycy, Walim, Stoszowice, Nowa Ruda	+
4	Książański	L,K,W	1981	3 155,4	gminy: Wałbrzych, Stare Bogaczowice, Dobromierz, Świebodzice, Świdnica	–
5	Przemkowski	W/L	1997	22 340,0	gminy: Przemków, Gaworzycy, Radwanice, Chocianów, Gromadka	–
6	Śnieżnicki	R,L	1981	28 800,0	gminy: Złoty Stok, Bystrzyca Kłodzka, Lądek-Zdrój, Międzyzylesie, Stronie Śląskie	–
7	Sudetów Wałbrzyskich	R/L	1998	6 493,0	gminy: Czarny Bór, Mieroszów, Głuszycy, miasta: Wałbrzych, Boguszów-Gorce, Jedlina-Zdrój	–

Tabela 1, cd.

1	2	3	4	5	6	7
8	Rudawski	R/L	1989	15 705,0	PK wraz z otuliną: gminy: Bolków, Janowice Wielkie, Mysłakowice, Marciszów, miasto i gmina Kamienna Góra, miasto: Jelenia Góra, Kowary	+
9	Chełmy	L/R	1992	15 990,0	gminy: Paszowice, Mięcinka, Złotoryja, Krotoszyce, gmina i miasto Jawor	+
10	Dolina Bystrzycy	L/W	1998	8 570,0	gminy: Wrocław, Kąty Wrocławskie, Mietków, Sobótka, Miękinia	-
11	Dolina Bobru	R/W	1989	10 943	gminy: Jeżów Sudecki, Stara Kamienica, Lubomierz, miasto i gmina: Lwówek Śląski, Wleń, miasto Jelenia Góra	+
12	Ślęzański	R/L	1988	8 190,0	gminy: Jordanów Śląski, Dierzoniów, Łagiewniki, Marcinowice, Świdnica, miasto i gmina Sobótka	+

objaśnienie symboli użytych w tabeli: R – orny, L – leśny, W – wodny, K – krajobraz kulturowy

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: [www.dzpk.pl].

Najstarsze w województwie dolnośląskim są parki krajobrazowe Książański i Śnieżnicki, utworzone w 1981 r. (tab. 1), najmłodsze zaś parki Dolina Bystrzycy i Sudetów Wałbrzyskich (1998 r.). Największym obszarem parkiem jest „Dolina Baryczy”, zajmująca 87 040 ha i obejmująca swym zasięgiem obszary należące do 10 gmin (7 z województwa dolnośląskiego i 3 z wielkopolskiego). Podstawowym celem powołania parków było zachowanie wartości przyrodniczych, historycznych i kulturowych oraz ich popularyzacja i upowszechnienie. W zależności od specyfiki parku ochroną objęte są jego swoiste walory. W parkach związanych z wodami są to: tereny podmokłe, wilgotne łąki, bagna, torfowiska oraz bogata ornitofauna, a także wydmy śródlądowe. W parkach znajdujących się na terenach górskich i podgórskich chroni się przede wszystkim: walory krajobrazowe masywów górskich, bogactwo form powierzchni terenu, cenne twory naturalne, punkty i osie widokowe. Obok unikalnych wartości przyrodniczych ochronie podlega atrakcyjny krajobraz, interesujące zabytki, a także wartości niematerialne, jak tradycje (w tym kulinarne), zwyczaje lokalne i stroje. W granicach parków krajobrazowych mogą występować dodatkowe formy ochrony przyrody w postaci pomników i rezerwatów przyrody, zespołów przyrodniczo-krajobrazowych, a także mogą być one, częściowo bądź w całości, objęte siecią obszarów Natura 2000.

5. Możliwości rozwoju turystyki w dolnośląskich parkach krajobrazowych

Podstawą rozwoju funkcji turystycznych są przede wszystkim zasoby lokalne. W granicach parków krajobrazowych najważniejsze czynniki wpływające na rozwój funkcji turystycznej związane są z zasobami przyrodniczymi, krajobrazowymi i kulturowymi. Istotne znaczenie ma również rozwój infrastruktury technicznej, społecznej, drogowej oraz służącej bezpośrednio obsłudze ruchu turystycznego. Województwo dolnośląskie charakteryzuje się dobrze rozwiniętą siecią osadniczą i drogową sprzyjającą rozwojowi turystyki. W tabeli 2. przedstawiono zestawienie najważniejszych uwarunkowań stanowiących podstawę rozwoju turystyki w dolnośląskich parkach krajobrazowych. Ich bogactwo przyrodnicze, kulturowe i krajobrazowe umożliwia rozwój różnych form turystyki; dominuje turystyka krajoznawcza, kulturoznawcza, przyrodnicza i wypoczynkowa. Turystyka aktywna to przede wszystkim wycieczki piesze, rowerowe, konne, narciarstwo, wspinaczka skalna, kajakerstwo. Obsługę ruchu turystycznego zapewniają pensjonaty, hotele, schroniska młodzieżowe, obiekty agroturystyczne. Jednak z analizowanych zapisów planów wynika, że ich liczba oraz poziom świadczonych usług jest niedostateczny. Zastrzeżenia budzi także jakość pozostałej infrastruktury, takiej jak: szlaki turystyczne i ich wyposażenie, organizacja miejsc wypoczynku, parkingów i miejsc postojowych, tablic informacyjnych, znaków ułatwiających orientację. Duża część istniejącej infrastruktury turystycznej wymaga modernizacji i uzupełnienia. Cechą charakterystyczną zagospodarowania parków krajobrazowych jest nierównomierny rozkład przestrzenny infrastruktury turystycznej.

Tabela 2. Zestawienie informacji dotyczących turystyki w dolnośląskich parkach krajobrazowych

Lp.	Nazwa parku krajobrazowego	Dominujące formy turystyki	Główne atrakcje turystyczne
1	2	3	4
1	Dolina Jezierzycy	turystyka: krajoznawcza, przyrodnicza, wypoczynkowa, ornitologiczna	osada metalurgiczna w Tarchalicach, grodzisko w Kretowicach, zabytkowy kompleks sakralny, kompleks stawów hodowlanych
2	Dolina Baryczy	turystyka: krajoznawcza, przyrodnicza, wypoczynkowa, ornitologiczna	kompleksy stawów hodowlanych, zabytkowe założenia parkowe, ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego, zespół pałacowo-parkowy w Miliczu oraz Żmigrodzie, kolejka wąskotorowa w Krośnicach
3	Gór Sowich	turystyka: krajoznawcza, przyrodnicza, wypoczynkowa, narciarstwo	Zamek Grodno, Jezioro Bystrzyckie, Twierdza Srebrna Góra, Kompleksy podziemnych korytarzy militarnych z czasów II wojny światowej: „Rzeczka”, „Osówka”, „Włodarz”, Góra Parkowa w Bielawie, kopalnia srebra, zabytkowe grodzisko piastowskie k. Rościszowa, wieża widokowa na Wielkiej Sowie
4	Książański	turystyka: kulturoznawcza, wypoczynkowa,	zespół zamkowo-pałacowy Zamek Książ, palmiarnia w Lubiechowie, państwowe stado ogierów,

Tabela 2, cd.

1	2	3	4
5	Przemkowski	turystyka: przyrodnicza, wypoczynkowa	kompleks stawów hodowlanych, bunkry byłego poligonu radzieckiego, zabytkowe obiekty sakralne
6	Śnieżnicki	turystyka: krajoznawcza, przyrodnicza, wypoczynkowa, narciarstwo	torfowisko szczytowe, Czarna Góra z drewnianą wieżą widokową, Jaskinia Niedźwiedzia, uzdrowisko Łądek-Zdrój, wodospad „Wilczki”, kopalnie w Złotym Stoku
7	Sudetów Wałbrzyskich	turystyka: krajoznawcza, wypoczynkowa, narciarstwo	pozostałości zamków obronnych, drewniany kościół z 1608 r., trasy narciarskie
8	Rudawski	turystyka: krajoznawcza, przyrodnicza, wypoczynkowa, narciarstwo, wspinaczka skalna	Muzeum Karkonoskie, Muzeum Przyrodnicze, Muzeum Tkactwa Dolnośląskiego, Leśny Bank Genów, Park Miniatur Zabytków Dolnego Śląska, kompleks stawów rybnych, kolorowe jeziora, zabytkowe założenia pałacowo-parkowe
9	Chełmy	turystyka: krajoznawcza, wypoczynkowa, narciarstwo	Centrum Edukacji Ekologicznej i Krajoznawstwa, „Szlak wygasłych wulkanów”
10	Dolina Bystrzycy	turystyka: krajoznawcza, wypoczynkowa, kajakerstwo	parki podworskie, pałace, grodziska, kapliczki, krzyże pokutne, zalew Zbiornik Mietkowski
11	Dolina Bobru	turystyka: krajoznawcza, wypoczynkowa, wędkarska, wędkarstwo i kajakerstwo	Szwajcaria Lwówecka, zbiornik retencyjny Jezioro Pilchowickie, drewniane budownictwo szachulcowe, założenia parkowe, kapliczki i krzyże przydrożne, zamek, rycerska wieża mieszkalna, pałace, inżynierskie obiekty wodne
12	Ślązański	turystyka: kulturoznawcza, wypoczynkowa, krajoznawcza	Góra Ślęza, rzeźby kamienne, z których najbardziej znane to tzw. niedźwiedzie ślązańskie, cmentarzysko kurhanowe, rezerwat archeologiczny, zespoły dworsko-parkowe, założenia folwarczne, krzyże przydrożne i kapliczki, formy skalne, źródła ślązańskie

Źródło: opracowanie własne, na podstawie: [www.dzpk.pl].

W większości dolnośląskich parków krajobrazowych dominuje turystyka indywidualna oraz aktywne formy wypoczynku. Mimo to turystyczne wykorzystanie zasobów parku powoduje ich umniejszenie, a czasem niestety dewastację. W planach ochrony parków zestawiono zagrożenia istniejące i potencjalne, związane z turystyką. Nadmierny, nieuwzględniający wrażliwości środowiska przyrodniczego ruch turystyczny powoduje degradację walorów przyrodniczych. Negatywne oddziaływanie jest także związane z sezonowym i miejscowym natężeniem ruchu turystycznego. Niedostosowane architektonicznie budownictwo rekreacyjne oraz usługowe obniża walory krajobrazowe; zapobieganie jest możliwe poprzez odpowiednie zapisy regulacyjne oraz wzmocnienie roli planowania przestrzennego. W planach ochrony parków podaje się wiele różnych sposobów eliminacji ujemnego oddziaływania turystyki. Niestety, realizacja wielu z nich wymaga znacznych nakładów finansowych, co może powodować odłożenie ich w czasie, a tym samym nasilenie negatywnego oddziaływania turystyki.

6. Wnioski i wytyczne do planowania rozwoju turystyki w parkach krajobrazowych

Na obszarach parków krajobrazowych w pierwszej kolejności powinno się rozwijać infrastrukturę służącą turystyce indywidualnej (np. gospodarstwa agroturystyczne), która w odróżnieniu od masowej jest przyjazna środowisku [Kistowski, Kowalczyk 2011]. Należy sprzyjać rozwojowi turystyki przyrodniczej, związanej z korzystaniem z bogactwa zasobów przyrodniczych (*birdwatching*, wycieczki kajakowe, wyprawy: konne, florystyczne), a także promować te formy turystyki, które mają na celu przybliżenie wartości kulturowych, etnograficznych, tradycji miejsca. Służyć temu mogą wyprawy dydaktyczne oraz badawcze. Ciekawą formą turystyki są wyprawy przyrodniczo-przygodowe, których celem jest poznanie zarówno wartości przyrodniczych, jak i kulturowych danego miejsca [Zaręba 2006].

W planowaniu zrównoważonego rozwoju funkcji turystycznej w granicach parku krajobrazowego należy brać pod uwagę wytyczne (opracowano m.in. na podstawie zapisów analizowanych planów ochrony) mające na celu:

- ochronę walorów krajobrazowych:
  - lokalizowanie nowej zabudowy letniskowej, rekreacyjnej, agroturystycznej w powiązaniu z istniejącym zagospodarowaniem, w celu zapobieżenia rozpraszania zabudowy;
  - dostosowanie architektury, skali oraz materiałów, z jakich ma być zrealizowana nowa zabudowa, do zabudowy istniejącej i architektury regionalnej;
  - zachowanie walorów osi i punktów widokowych poprzez odpowiednie kształtowanie nowej zabudowy (zachowanie tradycyjnej formy jednostek osadniczych, ograniczenia w wysokości nowo powstających budynków, nawiązanie do architektury regionalnej, ochrona osi widokowych i przedpola punktów widokowych przed zabudową);
- ochronę walorów przyrodniczych:
  - zapewnienie ciągłości i zwartości ekosystemów, nieprzerywanie ciągów ekologicznych nową zabudową lub elementami infrastruktury turystycznej;
  - wyłączenie z zainwestowania turystycznego najcenniejszych pod względem przyrodniczym obszarów oraz ciągów ekologicznych zasilających lokalny system przyrodniczy;
  - kontrolę natężenia ruchu turystycznego;
  - „kanalizowanie” ruchu turystycznego mające na celu ochronę najcenniejszych ekosystemów;
  - monitoring stanu środowiska, kontrolę presji turystów na środowisko;
  - w planowaniu rozwoju infrastruktury turystycznej uwzględnienie wskaźników presji oraz chłonności turystycznej;
- osiągnięcie konkurencyjnej i zrównoważonej turystyki (opracowano na podstawie: [Agenda dla zrównoważonej 2007]):

- zastosowanie zintegrowanego podejścia w planowaniu rozwoju turystyki pozwoli na równoważne traktowanie aspektów społecznych, gospodarczych i przyrodniczych;
- planowanie długoterminowe zapewni uwzględnienie potrzeb i możliwości ich zaspokojenia zarówno pokoleń obecnych, jak i przyszłych;
- poziom, tempo i kierunek rozwoju rynku usług turystycznych powinny odzwierciedlać zasoby miejsca i potrzeby mieszkańców;
- zrównoważone podejście wymaga zaangażowania wszystkich podmiotów w procesie podejmowania decyzji i ich realizacji;
- polityki i działania należy oprzeć o najlepszą dostępną wiedzę dotyczącą trendów i oddziaływania turystyki, zaczerpniętą z doświadczenia i umiejętności innych;
- należy stosować zasadę przezorności polegającą na minimalizacji ryzyka i odpowiedniego nim zarządzania w celu uniknięcia powstania szkody dla środowiska i społeczeństwa;
- cena usług turystycznych powinna odzwierciedlać rzeczywiste koszty, także społeczne i środowiskowe, oraz zapewniać rekompensatę strat;
- natężenie ruchu turystycznego należy dostosować do specyfiki i możliwości obszaru oraz stosować mechanizmy ograniczenia rozwoju turystyki oraz liczby napływających turystów, tam gdzie jest to wskazane;
- w osiągnięciu zrównoważonego rozwoju turystyki konieczny jest stały monitoring, który daje podstawę do szybkiej reakcji na zjawiska niekorzystne, mającej na celu udoskonalenie oraz odpowiednie ukierunkowanie zmian.

Zasadniczą rolę w ukierunkowaniu turystyki w granicach parków krajobrazowych powinna odgrywać zintegrowana polityka turystyczna, łącząca dążenia władz lokalnych oraz mieszkańców z kierunkami rozwoju wyznaczonymi przez zarządy parków krajobrazowych [Kiryluk 2008]. Podstawowym narzędziem integracji są w tym przypadku plany ochrony. Zapisane w nich wytyczne do szeroko pojętego gospodarowania w granicach parków krajobrazowych powinny być przeniesione na poziom lokalny do narzędzi strategicznych i planistycznych, jakimi są strategie rozwoju, studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, a przede wszystkim miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, będące przepisami prawa lokalnego.

7. Zakończenie

Rozwój funkcji turystycznych w granicach parków krajobrazowych powinien być podporządkowany konieczności ochrony ich cennych walorów. Przepisy prawa regulują wiele aspektów związanych z turystycznym wykorzystaniem zasobów parków, jednak brak odpowiednich narzędzi ich egzekwowania doprowadza do zmniejszenia (utruty) atrakcyjności. Dużą rolę w tym aspekcie przypisuje się świadomości

społecznej, zarówno mieszkańców, jak i turystów. Zaangażowanie lokalnych społeczności w kształtowanie rozwoju turystyki jest warunkiem koniecznym jego zrównoważenia [Kistowski, Kowalczyk 2011]. Zachowanie mieszkańców oraz turystów powinno cechować się wzajemnym szacunkiem. Podstawową zasadą uczestników ruchu turystycznego w parkach krajobrazowych powinno być: „Nie zostawiaj po sobie śladu” [Zaręba 2006, s. 70]. Zasada ta zobowiązuje do pozostawienia miejsca penetracji w stanie niezmienionym.

Literatura

- Agenda dla zrównoważonej i konkurencyjnej turystyki europejskiej*, 2007, Komunikat Komisji Współnot Europejskich, Bruksela.
- Bukowska J., 2005, *Uwarunkowanie prawne*, [w:] Poskrobko B. (red.), *Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok, s. 125-142.
- Dobrzańska B., 2005, *Obszary przyrodniczo cenne*, [w:] Poskrobko B. (red.), *Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok, s. 9-24.
- Jalinik M., 2009, *Polityka państwa w zakresie rozwoju turystyki*, [w:] Chiżniak W. (red.), *Turystyka i rekreacja na obszarach przyrodniczo cennych w regionach transgranicznych północno-wschodniej Polski*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok, s. 9-17.
- Kiryłuk H., 2008, *Problemy rozwoju funkcji turystycznej na obszarach parków krajobrazowych*, [w:] Zimniewicz K. (red.), *Barier w zarządzaniu parkami krajobrazowymi w Polsce*, PWE, Warszawa, s. 101-118.
- Kiryłuk H., 2005a, *Uwarunkowania ogólne*, [w:] Poskrobko B. (red.), *Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok, s. 103-124.
- Kiryłuk H., 2005b, *Walory i atrakcje obszarów przyrodniczo cennych*, [w:] Poskrobko B. (red.), *Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok, s. 25-45.
- Kiryłuk H., Borkowska-Niszczota M., 2005, *Turystyka zrównoważona*, [w:] Poskrobko B. (red.) *Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok, s. 46-64.
- Kistowski M., Kowalczyk J., 2011, *Wpływ transformacji modelu zarządzania parkami krajobrazowymi na skuteczność realizacji ich funkcji w przestrzeni Polski*, Biuletyn PAN KPZK, z. 247.
- Kowalczyk A., 2010, *Turystyka zrównoważona*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Mastalska-Cetera B., Krajewski P., 2014, „Plany ochrony parku krajobrazowego jako narzędzie wspomagające zrównoważony rozwój”, mps.
- Ochrona środowiska*, 2014, www.stat.gov.pl (12.01.2015).
- Powichrowska B., Demianowicz A., 2005, *Uwarunkowanie techniczne*, [w:] Poskrobko B. (red.), *Zarządzanie turystyką na obszarach przyrodniczo cennych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku, Białystok, s. 152-168.
- Popławski Ł., 2009, *Uwarunkowania ekorozwoju gmin wiejskich na obszarach chronionych województwa świętokrzyskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z 12 maja 2005 r. w sprawie sporządzania projektu planu ochrony dla parku narodowego, rezerwatu przyrody i parku krajobrazowego, dokonywania zmian w tym planie oraz ochrony zasobów, tworów i składników przyrody, Dz. U., nr 94, poz. 794.

Ustawa z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, Dz. U., nr 92, poz. 880.

Zaręba D., 2006, *Ekoturystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Zielińska A., 2013, *Gospodarowanie na obszarach przyrodniczo cennych w Polsce w kontekście rozwoju zrównoważonego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.

Ziółkowski R., 2009, *Funkcje turystyczno-rekreacyjne obszarowej ochrony przyrody w świetle uwarunkowań prawnych*, [w:] Chizniak W. (red.), *Turystyka i rekreacja na obszarach przyrodniczo cennych w regionach transgranicznych północno-wschodniej Polski*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej, Białystok, s. 18-31.

www.dzpk.pl (4.12.2014).